

Advies over de impact van het verwijderen van de oostelijke strekdam in de Kraenepoel (Aalter) op de avifauna

Adviesnummer: **INBO.A.4586**
Auteurs: **Koen Devos & Jo Packet**
Contact: **Lode De Beck (lode.debeck@inbo.be)**
Kenmerk aanvraag: **E-mail van 9 februari 2023**
Geadresseerde: **Vlaamse Landmaatschappij**
T.a.v. Joy Laquiere
Joy.laquiere@vlm.be

Dr. Maurice Hoffmann
Administrateur-generaal wnd.

Wijze van citeren: Devos K. & J. Packet (2023). Advies over de impact van het verwijderen van de oostelijke strekdam in de Kraenepoel (Aalter) op de avifauna (Adviezen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek; nr. INBO.A.4586). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Aanleiding

Doelstelling natuurinrichtingsproject Kraenepoel:

De maatregelen en het gevoerde beheer streven een aantal doelstellingen na.

Deze zijn gebaseerd op vier belangrijke principes (Arcadis, 2019):

1. het bekomen van een heldere waterkolom (waterkwaliteit);
2. het behoud, herstel en het in een goede staat van instandhouding brengen van het Europees beschermde habitatype 3130, oeverkruidgemeenschap;
3. het streven naar een algemene hoge biodiversiteit;
4. het gevoerde beheer enten op het gebruik als veldvijver waarbij aantakking van de Bloembeek of een andere waterbron (i.f.v. waterkwantiteit) een essentieel onderdeel vormt.

We wensen met het natuurinrichtingsproject vooral de zeldzame oevervegetaties (habitat 3130) van de Kraenepoel te herstellen. Hiervoor zijn complexe hydrologische maatregelen nodig om de Kraenepoel van voldoende water met goede kwaliteit te voorzien waarbij zowel op kwaliteit als kwantiteit wordt ingezet.

Een hogere watertoevoer is voorzien via de Bloembeek en er zal ingezet worden op de waterkwaliteit van de Bloembeek.

Er zal immers een voorzuivering van de Bloembeek gebeuren op het perceel ten zuidoosten van de Kraenepoel met bufferbekkens en een ijzerzandfilter. De nodige aanpassingen aan de grachten langsheen de E40 zullen de noodzakelijke watertoevoer verzekeren (zie voorgestelde inrichtingsmaatregelen **slide 4** in bijlage 1). Ook is voorzien de oostelijk dam te verwijderen. De verantwoording m.b.t. tot deze ingreep wordt hieronder geschetst.

Daarnaast wordt ook nog het beheer van de Kraenepoel zelf mee opgenomen als maatregel, beheer heeft namelijk een groot effect op de kwaliteit van het water. Peilbeheer is hierbij gericht op een hoger winterpeil en een lager zomerpeil, anderzijds wordt gestreefd om het waterpeil in de zomer zo lang mogelijk hoog te houden omdat het peil van de Kraenepoel in de zomer snel daalt door het uitblijven van watertoevoer. Ook leeglaten van de Kraenepoel is voorzien vnl. i.f.v. afvoer nutriënten en mineralisatie van het organisch materiaal (frequentie van leeglaat om de 3 jaar indien nodig en als de kwaliteit goed is kan de frequentie verlaagd worden naar 6 jaar, periode: juli).

Verwijderen oostelijke dam :



Figuur 1: Situatieschets

De centrale dam verdeelt de Kraenepoel (Europees habitat 3130: voedselarme tot matig voedselarme wateren) in een noordelijk en zuidelijk deel. Naast een visuele hinder vanaf de Lotenhullestraat beperkt de dam de waterdoorstroming die nodig is voor het goed functioneren van het ecosysteem. De dam zou grotendeels verwijderd worden, hierbij wordt de westelijke verbinding met het centrale eiland (westelijke dam) behouden omwille van de reeds aanwezige goed ontwikkelde oeverkruidvegetaties. Ten oosten van het eiland (oostelijke dam) wordt voorzien de dam af te graven tot de vaste bodem van de vijver.

Door het afgraven van de dam is een uniform peilbeheer mogelijk en is de doorstroming, een belangrijk aspect van het ecosysteem gegarandeerd. Het verwijderen van de dam zorgt immers voor meer golfslag en windwerking wat positief is voor oeverkruidvegetaties (habitat 3130) aan de randen van de vijver en ook om de successie naar bijvoorbeeld rietvegetatie en verdere verlanding tegen te gaan.

Lokaal wordt er wel gestreefd naar rietvegetaties die de moerasvogels ten goede komen.

Op de oostelijke dam hebben we centraal op de dam ook te maken met een verruigde pitrus en tandzaadverbond-vegetaties langs de oevers van dit deel van de dam hebben we nog wel te maken met oeverkruidvegetaties (3130_na) maar is de situatie met de invasieve exoot, watercrassula problematisch. Het verwijderen van de dam (met afvoer grond) kan helpen bij het onder controle houden van deze invasieve exoot.

Bovendien zal de dam ook niet meer als pleisterplaats voor ganzen (vnl. Canadese gans) fungeren en zo voor minder eutrofiëring zorgen (absoluut noodzakelijk voor herstel habitat).

Bijkomend wordt het zicht op de Kraenepoel hersteld vanaf de zuidelijke zichtas van de tuin van 'villa Kraenepoel'. Deze aspecten leiden tot de opwaardering van het landschap, ook voorwaarde van Onroerend Erfgoed om op z'n minst oostelijke

dijk/strekdam te verwijderen omwille van beschermd landschap. De aanleg van de dijk was indertijd een bouwvoertreding.

Probleemstelling

De oostelijke strekdam is momenteel een rustplaats voor tal van watervogels, zoals krakeend, slobeend, bergeend, grauwe gans, en steltlopers. Tellingen zitten in slide 2 (gegevens Jan Pauwels) van bijlage 1.

Uit de gegevens van waarnemingen.be is het aantal waargenomen vogels per soort van 2007-2022 de volgende: kokmeeuw: 210.870 ex., kuifeend: 72.721 ex., slobeend: 70.706 ex., wilde eend 57.618 ex., Canadese gans 45.114 ex., krakeend 36.502 ex., smient 30.181 ex., Kievit 21.961 ex., tafeleend: 18.010 ex., meerkoet 17.069 ex.

Vragen

1. Wat is het belang van de Kraenepoel voor overwinterende en doortrekkende watervogels?
2. Wat is het belang van de oostelijke strekdam (als rustplaats) voor vogels?
3. Wat is de mogelijke impact van het verwijderen van de oostelijke dam op de vogelpopulaties in de Kraenepoel?
4. Wat zijn de verwachte effecten van het natuurinrichtingsproject op de avifauna in de Kraenepoel?

Toelichting

De hiernavolgende antwoorden en beschouwingen zijn voornamelijk een inschatting op basis van eigen expertise en ervaringen in andere gebieden. Een uitgebreidere toetsing aan literatuurgegevens was in het korte tijdsbestek van dit advies niet mogelijk.

1. Belang van de Kraenepoel voor overwinterende en doortrekkende watervogels

Op basis van de midmaandelijkse watervogeltellingen (periode oktober – maart) tijdens de laatste tien winterhalfjaren (2013/14 tot 2022/23) zijn in tabel 1 de talrijkste soorten op de Kraenepoel weergegeven, met weergave van het gemiddeld wintermaximum en het hoogste wintermaximum in die periode. Deze cijfers geven een goed algemeen beeld van de aanwezige soorten en hun aantallen, maar het is uiteraard niet uitgesloten dat buiten de midmaandelijkse tellingen af en toe hogere aantallen worden genoteerd. We hebben evenwel geen screening uitgevoerd op eventuele hogere aantallen in waarnemingen.be.

Als we kijken naar de trend over de laatste tien winters, dan is bij de meeste soorten geen duidelijk stijgende of dalende trend merkbaar maar is eerder sprake van jaarlijks fluctuerende aantallen. Alleen bij smient (afname) en grauwe gans (toename) is een meer eenduidige trend te zien, die in lijn ligt met de ontwikkelingen in de rest van Vlaanderen.

Tabel 1. Gemiddelde en absolute wintermaxima en korte termijn trend van de talrijkste watervogelsoorten op de Kraenepoel te Aalter, gebaseerd op de midmaandelijke watervogeltellingen.

	Gemiddeld	Maximum	Trend laatste 10 winters
Wilde eend	227	326	Fluctuerend
Grote Canadese Gans	179	332	Fluctuerend
Slobeend	122	182	Fluctuerend
Nijlgans	104	207	Fluctuerend
Krakeend	88	226	Fluctuerend
Kuifeend	82	146	Fluctuerend
Wintertaling	61	103	Fluctuerend
Smient	48	168	Afname
Kievit	36	90	Fluctuerend
Tafeleend	27	48	Fluctuerend
Meerkoet	20	66	Fluctuerend
Grauwe gans	18	83	Toename

In een Vlaamse context zijn de aantallen watervogels op de Kraenepoel eerder gering. Bij zo goed als alle watervogelsoorten vertegenwoordigen de aantallen op de Kraenepoel gemiddeld over alle tellingen in de periode 2012-2022 minder dan 1 % van de totale Vlaamse populatie (bijv. 0,4 % voor krakeend en 0,5 % voor tafeleend). Alleen slobeend scoort iets hoger (1,8 %). Het gebied wordt daarom eerder van regionaal belang geacht voor watervogels. Voor exoten scoort het gebied aan de hoge kant, waarbij de hoogste aantallen van grote Canadese gans en nijlgans soms 1 tot 2 % van de Vlaamse totaalaantallen halen.

Op zich heeft de Kraenepoel als ondiepe plas met een oppervlakte van ruim 20 ha wel goede potenties als pleistergebied voor watervogels, maar de geïsoleerde ligging midden in een voor de rest (voor watervogels) onaantrekkelijke omgeving met veel bos, bewoning en intensief gebruikt landbouwgebied zorgt ervoor dat het gebied voor de meeste soorten een geringer belang heeft dan je zou kunnen verwachten van een plas met deze omvang (zeker in vergelijking met plassen die bijvoorbeeld in de polders liggen). Het ontbreken van geschikte foerageergebieden in de omgeving zorgt ervoor dat de aanwezigheid van watervogels op de Kraenepoel wellicht heel sterk afhangt van de voedselomstandigheden in de plas zelf, behalve misschien voor ganzen (en wilde eend) die ook in het omliggende intensiever gebruikte landbouwgebied foerageermogelijkheden vinden (en de Kraenepoel eerder als rustplaats gebruiken).

Gezien de vrij beperkte toegankelijkheid van de Kraenepoel vormt naast voedselbeschikbaarheid ook het rustige karakter een aantrekkingskracht op watervogels.

Er bevindt zich ook nog steeds een slaapplek van meeuwen op de Kraenepoel. De jaarlijkse slaapplekstelling die plaatsvindt in de periode eind januari-begin februari leverde tijdens de laatste vijf winters (2019-2023) telkens tussen 2.000 en 3.100 kokmeeuwen, tussen 60 en 220 stormmeeuwen en tussen 130 en 315 zilvermeeuwen op. De aantallen van kokmeeuw en zilvermeeuw maken gemiddeld ca. 1 % uit van de Vlaamse winterpopulatie, bij stormmeeuw is dat minder dan 0,5 %.

2. Belang van de oostelijke strekdam voor vogels

We beschikken op het INBO niet over gedetailleerde en exacte locatiegegevens van de aanwezige watervogels die ons een inzicht kunnen geven in *het terreingebruik* van de verschillende deelzones binnen de Kraenepoel. We kunnen echter aannemen dat veel watervogels veelvuldig gebruik maken van de dijk om op te rusten (iets wat bevestigd werd door de lokale vogeltellers). Dat geldt in de eerste plaats voor soorten die sowieso

al veel tijd op de grond doorbrengen zoals ganzen, reigers, aalscholvers maar ook eenden rusten graag op vaste grond aan de rand van het water (indien beschikbaar en veilig).

Gezien de ligging midden in het water kan de strekdam ook aantrekkelijk zijn als broedgebied voor grondbroedende eenden en ganzen, op voorwaarde dat deze niet of moeilijk toegankelijk is voor grondpredatoren zoals vos en de vegetatie voldoende dekking biedt (dat laatste zeker voor wat betreft eenden, minder belangrijk voor ganzen die soms in vrij open vegetaties broeden). Jaarlijks worden door ANB eieren geschud van invasieve ganzensoorten die op de eilanden broeden. Op het eiland dat door de strekdam in verbinding staat met de oevers worden nooit of zelden broedende ganzen aangetroffen, dit in tegenstelling met de andere eilanden. Dit wijst op aanwezige predatiedruk of verstoring. Het verwijderen van de strekdam en het herstellen van het eiland kan dus wellicht bijkomende broedgelegenheid creëren voor een aantal watervogels.

De gegevens waarover het INBO momenteel beschikt wijzen op eerder lage aantallen broedende watervogels op de Kraenepoel, wat kan wijzen op te weinig geschikte nesthabitat, ongunstige voedselomstandigheden en/of een hoge predatiedruk.

3. Impact van het verwijderen van de oostelijke dam op de vogels

Veel watervogels maken frequent en soms preferentieel gebruik van vaste grond en vaste structuren om te rusten, zeker wanneer deze zich in een veilige omgeving bevinden (bv. aan rand van het water en niet toegankelijk voor mensen of grondpredatoren). De meeste soorten – steltlopers uitgezonderd – slapen en rusten echter zonder problemen op het water, waar de kans op verstoring in de meeste gevallen nog kleiner is. Er zijn in Vlaanderen tal van plassen gekend met grote aantallen watervogels waar alleen op het water kan gerust worden. In gebieden als De Kuifeend te Oorderen (Antwerpen), Blokkersdijk te Antwerpen, de Blankaart te Woumen (Diksmuide) of het grote waterspaarbekken te Merkem (Houthulst) verblijven honderden tot duizenden watervogels, waarbij (bijna) uitsluitend gerust wordt op het water.

Onze inschatting is dan ook dat het verwijderen van de oostelijke dijk in de Kraenepoel geen grote negatieve impact zal hebben op de aantallen van de meeste soorten watervogels, behalve voor steltlopers (maar die komen er sowieso slechts in kleine aantallen voor) en mogelijk ook ganzen. De potenties van de dijk voor steltlopers worden ook al beperkt door de uitbreiding van *Crassula* waardoor ondiep water en slikkige terreinen op termijn grotendeels ongeschikt zullen worden als foerageergebied. Bij ganzen kan verwacht worden dat de Kraenepoel overdag minder zal bezocht worden wanneer de mogelijkheid om op de dijk te rusten wegvalt, maar de kans is groot dat de vijver wel in gebruik zal blijven als nachtelijke slaappleaats. Hetzelfde geldt voor de overnachtende meeuwen.

Het verwijderen van de dijk betekent ook een verlies van actuele en potentiële broedhabitat voor eenden en ganzen. Welke gevolgen dit zal hebben op de lokale broedpopulaties hangt vooral af van het al dan niet beschikbaar zijn van alternatieve geschikte broedhabitat in de overige delen van de Kraenepoel. Er kan dus best worden bekeken of er eventueel maatregelen mogelijk zijn om die alternatieven te bevorderen.

Als de afbraak van de dijk de kansen verhoogt voor het beoogde ecologisch herstel van de vijver met een verbetering van waterkwaliteit en helderheid van de waterkolom,

en daarmee geassocieerd een toename van het voedselaanbod, dan zijn daarmee ook positieve effecten op diverse watervogelsoorten te verwachten, zeker wat broedvogels betreft.

Uiteraard wordt de trend van watervogels op de Kraenepoel in de komende jaren niet uitsluitend bepaald door het al dan behouden van de bewuste dijk, maar spelen ook andere factoren een rol, zoals de lokale voedselbeschikbaarheid en de ontwikkelingen van de populaties op Vlaams of zelfs Europees niveau.

4. Effecten van het natuurinrichtingsproject op de avifauna

Er zijn tal van voorbeelden die aantonen dat een ecologisch herstel van ondiepe plassen door reductie van nutriëntenaanvoer en aanvullend eventueel een actief biologisch beheer kan leiden tot een aanzienlijke toename van broedende en foeragerende watervogels. In het kader van dit beknopte advies kunnen we hier niet dieper op ingaan maar verwijzen we onder meer naar Fox *et al.* (2020) die vaststelden dat vooral de helderheid van het water een bepalende factor is in de aanwezigheid van broedende eenden. Bij de ontwikkeling van de Kraenepoel naar een structuur- en vegetatierijke vijver kunnen bijgevolg bij een aantal watervogelsoorten positieve effecten verwacht worden. Veel hangt af van de ontwikkeling van ondergedoken waterplantenvegetaties en de daarmee geassocieerde ongewervelden die een belangrijke voedselbron kunnen vormen voor soorten als kraakeend, slobbeend, tafeleend, kuifeend en meerkoet. Bij de aanwezigheid van een visbestand behoort ook het herstel van visetende watervogels zoals fuut en dodaars tot de mogelijkheden.

Bij broedende watervogels speelt echter ook de factor predatie een rol. Wanneer geschikte nesthabitat ontbreekt dat weinig of niet toegankelijk is voor predatoren zoals de vos, dan kan het zijn dat een algemeen biotoopherstel en gunstige voedselomstandigheden toch niet resulteren in een toename van het aantal broedparen. Algemeen gezien hebben broedende watervogels baat bij eilandjes die ontoegankelijk zijn voor grondpredatoren, op voorwaarde dat de oevervegetatie voldoende dekking biedt.

Er wordt binnen het natuurinrichtingsproject ook plaatselijk uitbreiding en vernatting van rietvegetaties voorzien. Dit zou moeten leiden tot een toename of terugkeer van een aantal typische rietvogelsoorten.

Een periodieke drooglegging van de plas zal tijdelijk negatieve effecten hebben op de meeste watervogelsoorten wegens gebrek aan open water, maar creëert tegelijk ook geschikte omstandigheden voor foeragerende steltlopers, zeker wanneer dit tijdens de najaarstrek gebeurt. Deze najaarstrek vangt al aan in juli en kent een hoogtepunt in augustus en september. Lagere waterstanden of een drooglegging gedurende deze periode zal een aantrekkingspool vormen voor deze soorten.

Conclusies

1. De Kraenepoel kan als regionaal belangrijk worden beschouwd voor een aantal soorten overwinterende watervogels. In een Vlaamse context zijn de aantallen evenwel gering, behalve voor slobeend (gemiddeld 1,8 % van de totale Vlaamse populatie).
Opvallend zijn ook de relatief hoge aantallen van exoten zoals grote Canadese gans en nijlgans.
2. We beschikken op het INBO niet over gedetailleerde en exacte locatiegegevens van de aanwezige watervogels die ons een inzicht kunnen geven in het terreingebruik van de verschillende deelzones binnen de Kraenepoel. We kunnen echter aannemen dat veel watervogels veelvuldig gebruik maken van de oostelijke dijk om te rusten. Gezien het relatief lage aantal broedgevallen van watervogels in het gebied lijkt de actuele waarde van de dijk voor broedvogels eerder beperkt (waarbij ook factoren zoals predatie door grondpredatoren een rol kunnen spelen).
3. Veel watervogels maken frequent en soms preferentieel gebruik van vaste grond en vaste structuren om te rusten, zeker wanneer deze zich in een veilige omgeving bevinden (bv. niet toegankelijk voor mensen of grondpredatoren). De meeste soorten – steltlopers uitgezonderd – slapen en rusten echter zonder problemen op het water. Onze inschatting is dan ook dat het verwijderen van de oostelijke dijk op zich geen grote negatieve impact zal hebben op de aantallen van de meeste soorten overwinterende of doortrekkende watervogels, behalve voor steltlopers (die er sowieso in kleine aantallen voorkomen) en mogelijk ook ganzen (in dit geval vnl. exoten).
Het verwijderen van de dijk betekent ook een verlies van actuele en potentiële broedhabitat voor eenden en ganzen. Er kan eventueel bekeken worden of er maatregelen mogelijk zijn die alternatieve broedgelegenheid bevorderen. Als de afbraak van de dijk anderzijds de kansen verhoogt voor het beoogde ecologisch herstel van de vijver en daarmee geassocieerd een toename van het voedselaanbod, dan zijn daarmee ook positieve effecten op diverse watervogelsoorten te verwachten, onder meer wat broedvogels betreft.
4. Naast het eerder vermelde ecologisch herstel van ondiepe vijversystemen en daarmee samenhangende positieve effecten op broedende watervogels (mits predatie geen grote versturende factor is), kan plaatselijke rietuitbreiding ook resulteren in een toename of terugkeer van typische rietvogelsoorten. Een periodieke drooglegging van de plas zal tijdelijk negatieve effecten hebben op de meeste watervogelsoorten wegens gebrek aan open water, maar creëert tegelijk ook geschikte omstandigheden voor foeragerende steltlopers tijdens de trekperiode.

Referenties

Arcadis (2019). Maatregelen tot herstel van de hydro-ecologische kwaliteit van de Kraenepoel (Aalter). Inventarisatie-analyse-conceptontwerp. Studie in opdracht van Vlaamse Landmaatschappij (VLM).

Fox A.D., Jørgensen H.E., Jeppesen E., Lauridsen T.L., Søndergaard M., Fugl K., Myssen P., Balsby T.J.S. & Clausen P. (2020). Relationships between breeding waterbird abundance, diversity, and clear water status after the restoration of two shallow nutrient-rich Danish lakes. *Aquatic Conservation* 30 (2): 237-245.¹

Bijlage 1: Situering project, gegevens telling vogels strekdam en geplande maatregelen (VLM)

¹ <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/aqc.3260?af=R>